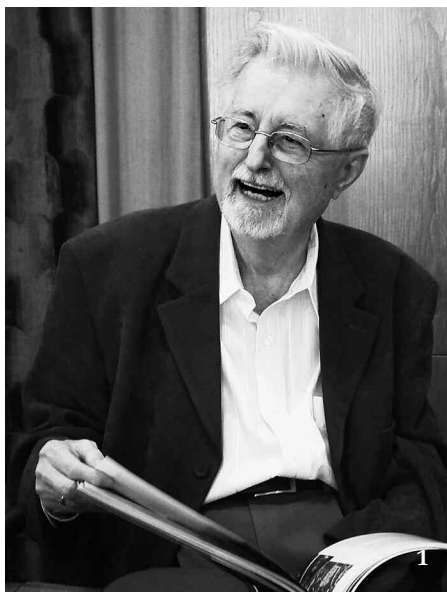

Vzpomínka na Evžena Balona

V září 2013 zemřel nečekaně v Guelphu v Kanadě náš světově uznávaný ichtyolog prof. RNDr. Evžen K. Balon (rodným jménem Eugeniusz Kornel Bałon). Narodil se v Orlové na severní Moravě v polské rodině, kde také studoval a maturoval na polském gymnáziu Juliusza Slowackeho. Nicméně významnou etapu svého mládí, vysokoškolské studium včetně postgraduální výuky (1949–62) prožil v českém prostředí, na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, v kolektivu tehdy ještě velmi mladého, později předního českého ichtyologa prof. Oty Olivy (viz předchozí článek na str. CXX–CXXI). Od počátku tedy mluvil oběma blízkými jazyky, považoval se za příslušníka obou národů a českou etapu života za stejně důležitou jako svůj genetický původ. Ostatně své první vlastní práce publikoval už česky jako Evžen Balon (případně Eugeniusz), i když nakonec žil a působil na nejrůznějších pracovištích všech pěti kontinentů převážně v anglicky a německy mluvících zemích pod neutrálním mezinárodním jménem Eugen Balon. Právem ho tedy řadíme mezi české zoology, kteří dosáhli v zahraničí významných úspěchů a ocenění.

Možná, že právě tyto jeho „národnostní“ komplikace byly i prvotním impulzem k tomu, že se pak s lehkostí pohyboval světem a objektem jeho výzkumů se stala pestrá živá příroda velké části Země. Po inspirativních studiích a krátkém působení na svém mateřském pracovišti, katedře zoologie PřF UK v letech 1951–54, bez zaváhání vyměnil své aktivity v Praze za pobyt v začínající Rybářské výzkumné stanici v Trnavě v letech 1954–55, odkud záhy přešel do nově založené Výzkumné stanice rybářství v Železnej Studienke na Slovensku. Nakonec na celých 10 let zakotvil v Laboratoři ichtyologie a hydrobiologie Slovenské akademie věd v Bratislavě (1957–67), v přírodovědecky atraktivním a dosud málo probádaném Slovensku. Zejména působení v této poslední výzkumné organizaci, na jejímž vybudování se významně podílel, bylo pro jeho další vývoj podstatné, neboť díky svému nadání, pracovitosti a manažerskými schopnostmi se postupně stal jejím vůdčím duchem. Byl to ostatně důležitý a publikačně bohatý mezník nejen pro jeho vědeckou kariéru, ale i období zrodu moderní slovenské ichtyologické vědy, dnes mezinárodně uznávané, vedle tradičních slovanských pracovišť polských, ruských a českých.

Nicméně ani tyto profesionální výboje a úspěchy v slovenské jazykové sféře zřejmě nestačily jeho „světoběžné“ povaze, a tak už v letech 1967–71 ho nacházíme jako hostujícího a později trvalého člena Central Fisheries Research Institute Rozvojového programu OSN Organizace pro výživu a zemědělství (UNDP/FAO) v Chilanga v Zambii. Odkud posléze odešel, částečně z donucení (jako politický emigrant)

1 Evžen K. Balon při poslední návštěvě Fakulty rybářství a ochrany vod Jihočeské univerzity ve Vodňanech v květnu 2012, kde přednášel na téma O vztahu se živou fosilií *Latimeria chalumnae* a její schopnosti prodlužovat lidský život. Foto V. Nebeský

2 E. K. Balon a Ota Oliva u tůně Poltruba v Polabí v r. 1991

3 Evžen Balon s Karlem Pivničkou v r. 1976 na konferenci PERCIS (o výzkumu ostnoploutvých ryb, zvláště čeledi okounovití – *Percidae*) v Kanadě. Snímky z archivu O. Olivy, není-li uvedeno jinak

na zoologický ústav Univerzity v Torontu. Zakotvil nejprve jako docent a konečně jako řádný profesor na Zoologickém ústavu Univerzity v Guelphu (1972–95), kde zůstal do svého penzionování a jako emeritní profesor vlastně až do smrti. Ani tento stálý úvazek zahrnující bohatou pedagogickou činnost však nijak nebránil výzkumným aktivitám. Jako hostující profesor opakovaně (1976, 1979, 1986) spolupracoval se svým bývalým kolegou z brněnského Ústavu pro výzkum obratlovců Akademie věd Antonínem Lelkem ve Frankfurtu nad Mohanem, kromě jiného na průzkumu ryb Dunaje v souvislosti s tehdy plánovaným spojením s Rýnem. Tak se na čas vrátil ke svým začátkům, které se týkaly vzdálenější části téže řeky na Slovensku a zejména jejích úprav pod Bratislavou. Významné byly rovněž pozdější poznatky, jež si přinesl z několika dlouhodobějších hospitací na J. L. B. Smithově institutu pro ichtyologii na Rhodes University v Grahamstownu v Jižní Africe. V této spolupráci vznikl jeho dlouhodobý zájem o historii objevu a další výzkum „živé fosilie“, ryby latimerie podivné (*Latimeria chalumnae*). Tam se osobně setkal s objevitelkou této zoologické rarity, madam Marjorie Courtenay-Latimerovou, ale podílel se i na po-

zdějším všestranném výzkumu latimerie a byl spoluautorem publikace *The biology of Latimeria chalumnae and evolution of coelacanth* (Biologie druhu *Latimeria chalumnae* a evoluce celakantů; Kluwer Academic Publishers 1994). Později se k tomuto životnímu tématu opakovaně vracel, zvláště po nových nálezech této ryby v blízkosti Komorských ostrovů, kde podstatně přispěl k výzkumu její biologie a anatomie a inicioval v tom směru morfologický výzkum vedený jeho bratislavským kolegou prof. Karolem Henselem. Kromě vědeckých spisů z této problematiky se podílel i na vzniku filmového snímku o latimerii a své poznatky vtělil do řady populárních publikací, např. i v tomto časopise (Živa 1999, 4: 176–179, 5: 224–227 a 6: 270–271). Dočkal se dokonce senzačního objevu druhé indonéské populace latimerií a o latimerii přednášel i při své poslední návštěvě Čech v květnu 2012 na Fakultě rybářství a ochrany vod Jihočeské univerzity ve Vodňanech.

V rámci pozdějších výzkumných akcí v jižní a střední Africe navštívil také Zanzibar a některé lokality ve střední Africe, kde vznikly jeho úvahy o epigenetické problematice a množství dalších studií o tamních rybách. Navázal tím na dřívější dlouhodobý pobyt v Zambii, kam byl povolán jako mezinárodní expert ke studiu vodních ekosystémů, především nově budované přehradní nádrže Kariba, ale i různých afrických jezer, jako Mweru, Malawi nebo Tanganika. Po zkušenostech z podobných výzkumů na Sarawaku, Nové Guineji i jinde v jižní Asii a Austrálii se vypracoval na jednoho z nejlepších znalců ryb tropických oblastí světa, kde spolu s pracemi o druhové rozmanitosti ryb zvládl i biologii a především otázky růstu mnoha tropických druhů, včetně obecných témat produkce a ochrany.

Pokračoval ostatně i dalšími cestami do přírodovědecky přitažlivých oblastí Evropy, Ameriky, Asie a Austrálie, z nichž kromě bohatých přednáškových aktivit vytěžil významné publikace z ichtyologické problematiky i praktického rybářství. Vedle návštěv Japonska, Německa, Rakouska a Francie se pro nás staly nejzajímavější (i když jen ústně sdělované) zkušenosti o stavu životního prostředí v Černobylské oblasti tehdejšího Sovětského svazu postižené atomovou katastrofou, kam byl pozván sovětskou stranou jako expert. Důležitá byla rovněž dlouholetá Balonova funkce jako člena redakčních rad nejvýznamnějších ichtyologických a hydrobiologických periodik v Americe i v Evropě.

Právě vzhledem k této zcestovalosti a poznání světa je pro nás zajímavé sledovat v monumentální bibliografii jednotlivé etapy jeho vývoje v oblasti vědy. Z počátku kariéry u nás a na Slovensku jde o několik stovek publikací od jednoduchých popularizujících článků v časopisech (Živa, Vesmír, Krásy Slovenska, Poľovníctvo a rybárstvo, Potápač atd.), které záhy vystřídaly původní drobné i shrnující vědecké práce z oboru ichtyologie v odborných časopisech (Biológia, Zoologické a entomologické listy, Věstník Československé zoologické společnosti, Poľnohospodárstvo, Polskie Archiwum Hydrobiologii, Biologické práce, Zoologischer Anzeiger,

Zeitschrift für Fischerei a další). Na Balonovu vysokou vědeckou erudici a zároveň široký zájem o ichtyologický výzkum a praxi už v této počáteční fázi jeho vědeckého vývoje ukazuje také šíře pojednávané problematiky: prokazuje své kompetence v tehdy u nás tradované faunistické a taxonomické problematice (např. ryby řeky Olzy, Popradu, Dunaje, ryby tatranských ples, zprávy o nových dokladech výskytu do té doby málo známých druhů ryb v Dunaji, na Oravě atd.), řada prací se týká systematiky lososovitých, sekavců, cejnů, různých kaprovitých ryb, dokonce jeseterů a mihulí. V tomto výčtu nechybějí první seznamy ryb Slovenska a Polska, včetně první slovenské fauny Ryby Slovenska (Obzor, Bratislava 1967). V rozsahu jeho publikovaných témat je dobře patrný původní vliv Olivovy školy ve vý-

zkumu růstu ryb, věnovaný nejprve našim druhům, ale později i africkým nebo severoamerickým, podle toho, kde právě pobýval. Postupně se rozvíjel také jeho celoživotní zájem o biologii a růst akvarijních ryb, stejně jako zájmy epigenetické, nechybějí ani práce s problematikou ryze praktickou – např. o produkci rybích populací v nejrůznějších stanovištích, včetně skeptických názorů na některé současné úpravy řek a jezer (např. ve slovenské a německé části Dunaje, nádrži Kariba, v deltě Volhy) atd. Tyto postoje vedly občas ke střetu s politickými názory a možná byly i jednou z příčin jeho pozdější emigrace.

Samostatnou problematikou se stal odborný i sportovní zájem Evžena K. Balona o mořské ryby karibské oblasti, který ho po zkušenostech z pobytu na Kubě vedl k napsání populární knihy Expedice Cayo

Largo. Přírodopis korálového světa Antil, vydané na Slovensku v r. 1967 ve spolupráci s geologem Jánem Senešem (SAV, Bratislava). Byla to vlastně naše první knižní publikace tohoto zaměření, která seznamovala s podrobnostmi života tropického moře a představila E. K. Balona i jako zkušeného sportovního potápěče.

Později, po emigraci do Kanady, pochopitelně převládají publikace, jejichž objektem se staly severoamerické ryby, především ze skupiny lososovitých, pstruzi a siveni, ale i z nich je patrný široký Evženův zájem o taxonomii, biologii a o růst a gradační vývoj ryb řek a jezer. Stálíci je vedle prací o latimerii celoživotní zájem o původ a historii domestikace kapra obecného, včetně zpráv o japonských okrasných kaprech (viz např. Vesmír 1967). Právě tato témata ho později, po změně politických poměrů, znovu přivedla k nám a na Slovensko, do tradičních zemí chovu kapra, někdy dokonce v doprovodu předních světových znalců této problematiky. Výsledky tohoto výzkumu sdělil ve více než 40 původních publikacích v letech 1957 až 2002 a shrnující práci *The oldest domesticated fishes, and the consequence of an epigenetic dichotomy in fish culture* (Aqua 2006, 47–86).

V době nesvobody naší země zůstal přítel Balon v trvalém styku s většinou svých učitelů a generačních kolegů v Čechách a na Slovensku a podle možnosti je všemožně podporoval literaturou, pozváním na Západ a nebál se s nimi spolupracovat. Proto stejně jako řada dalších kamarádů rád vzpomínám nejen na studia s ním v mládí, ale i na pozdější společné exkurze, mnohé sjezdy u nás a v Polsku a hlavně na nuceně utajovaná setkání u kolegů v západním Německu v době, kdy jsme se jen občas dostali za hranice. Tím víc jsme si užívali jeho pravidelných zájezdů k nám po r. 1989, kdy jsme ho mohli uvítat nejen v Praze a na Slovensku, na jeho bývalých pracovištích, ale také v terénu – v jižních Čechách, na Třeboňsku kolem milovaných rybníků, v Novohradských horách, v Českém Krumlově a v posledních letech též ve Vodňanech, kde se i za jeho podpory mezitím vytvořilo uznávané rybářské pracoviště.

Evžen Balon patřil už od studií k osobnostem naší zoologické generace, dokázal si najít své místo a výborné učitele a později jim vlastními schopnostmi, pracovitostí a ochotou pomáhat splatil naděje do něho vkládané. Podařilo se mu vypořádat s mimořádnou nepřízní doby, která se obracela proti výrazným talentům, a výsadní postavení si uhájil i v mezinárodní konkurenci. Je zajímavé, že tak skoro přesně zopakoval životní cestu svého mnohem staršího předchůdce z pražské zoologické školy, později světového ichtyologa a mammaliologa ruského původu, prof. Vadima Vladykova. Oba patřili ke světové špičce oboru, který měl a má u nás výbornou úroveň. Oba proslavili českou vědu v nelehkých podmínkách v zahraničí. Nesporně si zaslouží, abychom jim za to poděkovali a zařadili je mezi vůdčí osobnosti našich přírodních věd a abychom na důležitý přínos Evžena Balona zoologii nezapomněli.

